

TAALDOMPTEURS LATEN ZIEN DAT POËZIE TEGELIJK ALLEDAAGS EN MYSTERIEUS IS

Jeroen Dera en Kila van der Starre over *woorden temmen*

CLARY RAVESLOOT

Recent verscheen in de reeks *woorden temmen* het tweede deel onder de titel *Van kop tot teen*, gemaakt door Charlotte Van den Broeck en Jeroen Dera. Het eerste deel, *24 uur in het licht van Kila & Babsie* van Kila van der Starre en Babette Zijlstra, bood 24 gedichten aan die elk een ander tijdstip en moment van de dag in de schijnwerper zetten: beginnend op het dak van een huis met 'De idioot op het dak' van Tjitske Jansen om 01:00 en eindigend onder een donkere wolk om 00:00 met 'Wanhoop als een kuil afschilderen' van Vicky Francken. Dera en Van den Broeck laten in het door De Vormfensen wederom fraai uitgegeven vervolg de lezer aan de hand van 32 gedichten langs het lichaam reizen. Het concept: dichters selecteren hun lievelingsgedichten en sporen de lezer aan om via doe-, denk-, schrijf- en

leesopdrachten en 'weetjes' te ontdekken wat poëzie met jou doet en wat jij met poëzie kunt doen (zie ook het kader op pagina 20).

De boekjes kenmerken zich door de ontdekkingsreis die centraal staat: er is geen vaststaande interpretatie van de gedichten die de lezer moet uitvogelen door het theoretische begrippenapparaat systematisch toe te passen. Er is wel aandacht voor de taal waarmee we over poëzie spreken, of voor achtergrondkennis die ons kan helpen dieper tot het gedicht door te dringen. Maar het startpunt is de leeservaring – die van de samenstellers, die bij elk gedicht vertellen waarom ze het zo mooi vinden, en die van de lezer, die vragen aan de voeten gelegd krijgt waarop vele antwoorden denkbaar zijn.

Wat, net als bij het eerste deel, ook bij de bundel van Van den Broeck en Dera opvalt: het aanstekelijke

In de serie *woorden temmen* laat uitgeverij grange fontaine dichters aan het woord die aan de hand van eigen gedichten en een brede selectie uit de vaderlandse poëzie laten zien hoe poëzie werkt. De gedichten zijn voorzien van aanstekelijke lees-, denk-, doe-, schrijf- en weetopdrachten. De bundels kunnen rekenen op een warme ontvangst bij recensenten, docenten en studenten aan de lerarenopleidingen. Clary Ravesloot ging in gesprek met twee van de makers, Jeroen Dera en Kila van der Starre, over het lezen en schrijven van poëzie, inspirerend poëzieonderwijs en het maken van de bundels.

plezier waarmee de makers aan de bundels hebben gewerkt, spat van de pagina's af. Tijd om deze dompteurs van de taal eens nader uit te horen over het beroep gedichtentemmer.

Hoewel poëzie overal is, zijn mensen soms bang voor gedichten. Leerlingen roepen bij de eerste poëzieles nogal eens: 'O, gedichten, daar ben ik niet in goed in, hoor!' Zijn jullie, beroepswoordentemmers, ook wel eens bang voor een gedicht?

Kila van der Starre: Jazeker! Vroeger zat die angst vooral in de vrees om een gedicht niet te kunnen begrijpen. Ik herinner me dat ik die ervaring bijvoorbeeld gehad heb bij poëzie van Lucebert en Astrid Lampe. Tegenwoordig zit de angst 'm bij mij meer in het verkeerd inschatten van het subgenre of de context van een gedicht. In mijn promotieonderzoek heb ik bijvoorbeeld af en

toe moeite gehad om een Candlelightgedicht of Instagramgedicht goed te lezen, waarbij ik 'lezen' bedoel in de breedste zin van het woord. Mijn angst zit 'm dan in het onterecht interpreteren van een gedicht als ironisch of het heel serieus nemen van een gedicht dat eigenlijk een parodie of knipoog is. Het type angst is dus wel veranderd door de jaren heen.

Jeroen Dera: Ik ben eigenlijk nooit bang voor een gedicht, maar het overkomt me nog steeds weleens dat ik over een gedicht schrijf, bijvoorbeeld in de krant, en een enorme scheldkanonnade van een lezer verwacht omdat mijn interpretatie de tekst geweld zou aandoen. Eigenlijk is dat nog nooit gebeurd, maar toch openbaart zich soms een stemmetje in mijn hoofd dat me toebijt dat ik iets over het hoofd zie. Ons verlangen naar een correcte interpretatie zit stiekem heel diep.

Verdiepingen

Babygekrijs, dat de haren overeind laat staan. Daar weer bovenop de trage voetstappen die steeds luider klinken, een toilet dat alles schoonspoelt, met een reuzevaart, bij wijze van een geurig intermezzo. En op de achtergrond een prettig kwetterkoor van vogeltjes, de naklank van een schot, midden in de roos (of kraakbeen van een vluchtend dier), een juichend stadion plus het voortdurend beuken van de golven op de rotsen. Pak aan hier is je partituur, begin maar waar je in kunt vallen.

Alfred Schaffer

Uit: *Geen hand voor ogen* (2004)

Bij het gedicht van Schaffer is een leesopdracht opgenomen die de lezer laat nadenken over de geluiden in het gedicht en het woord partituur. Lezers krijgen de vraag waar in het gedicht zij kunnen meespelen. De denkopdracht verdiept het stapelen van geluiden in Schaffers 'flatgebouw', en wijst op de tegenstellingen tussen de geluiden in het gedicht met de vragen waarom Schaffer daar zo veel oog voor heeft, en of dat verband zou kunnen houden met Schaffers toenmalige woonplaats Kaapstad. In de weetopdracht wordt uitgelegd wat polyfone teksten zijn, uiteraard gerelateerd aan het begrip polyfonie in de muziek. Eigen ervaringen worden in de doe- en schrijfopdrachten gegeven. De doe-opdracht bij dit gedicht is wellicht de opmaat voor een eigen gedicht, waarvoor eventueel plek is op de notitieruimte, die bij elk gedicht is opgenomen. Die doe-opdracht luidt: 'Er wordt weleens gezegd dat dichters heel goed moeten kunnen kijken. Alfred Schaffer moet daar misschien om lachen, want "Verdiepingen" staat in een bundel genaamd *Geen hand voor ogen*. Het gedicht bewijst dat je ook poëzie kunt maken door heel goed te luisteren. Wat als je in een gebouw (of op een willekeurige andere plaats) gaat staan en je ogen gedurende drie minuten sluit? Wat hoor je allemaal? Wat voor partituur kun je daarvan maken?'

Die angst van leerlingen voor poëzie, zou die ook kunnen komen door de manier waarop poëzie in het voortgezet onderwijs doorgaans wordt aangeboden, met een sterke nadruk op analyse aan de hand van het begrippenapparaat?

Jeroen: Ik denk niet dat er een oorzakelijk verband is, maar ik kan me wel voorstellen dat die nadruk op vormanalyse het ongemak alleen maar vergroot. Ik heb veel leraren begeleid die gedichten vooral benaderden vanuit het rijmschema en de stijlfiguren. Dat zijn natuurlijk belangrijke elementen, omdat zulke formele aspecten ook inhoudelijke en esthetische consequenties hebben, maar ze zijn in het poëzieonderwijs wel érg prominent aanwezig. Als je geen ruimte geeft aan de leeservaringen die gedichten bij leerlingen oproepen, en dus ook niet aan de weerstand die ze vaak ervaren, dan zadel je leerlingen in het slechtste geval op met het idee dat een gedicht een enge, vage tekst met een metrum en anti-

theses is. We zouden dan ook ruim baan moeten geven aan leerlingreacties op poëzie. [Zie ook Dera, 2018.]

*Als ik jullie methodiek vergelijk met wat nu vaak op school gebeurt, schiet me steeds de titel van de bundel *Parken en woestijnen van Vasalis te binnen*. Of het lied 'Orkanen' van Harrie Jekkers, waarin hij Nederland beschrijft als 'Geregeld, betegeld, ingepolderd, afgeperkt en uitgedacht' en daarop uitroept: 'Maar ik houd van orkanen / met mooie meisjesnamen'. Je zou er leraren Nederlands misschien mee kunnen typeren. Wat voor docenten Nederlands hadden jullie eigenlijk op de middelbare school: een harkende en wiedzende tuinman, of iemand die je meenam de storm of de woestijn in en je liet zien welke vreugde er verborgen is in slagregens en droogte?*

Kila: Ik heb ontzettend veel verschillende leraren Nederlands gehad (het tekort en de burn-outs speelden toen helaas ook al) en wat mij vooral is bijgebleven is het

Kila van der Starre. Foto: Eva Bours

Jeroen Dera

enthousiasme van mijn docent in vwo 5. Mevrouw Van Dorst organiseerde toen een poëzieproject en nodigde Tjitske Jansen bij ons op school uit. Het optreden van Jansen opende vele nieuwe deuren voor mij: ik realiseerde me voor het eerst goed dat poëzie niet enkel geschreven wordt door dode, witte mannen en dat poëzie grappig mag zijn. Daarnaast koos de dichter op basis van onze zelfgeschreven gedichten tien leerlingen uit onze jaarlaag uit voor een masterclass en Babette Zijlstra – die ik toen nog nauwelijks kende – en ik waren twee van de gelukkigen. Haar feedback op mijn poëzie heeft mij enorm vooruitgeholpen als dichter, net als het lezen en beluisteren van al haar werk. Bovendien is het ontstaan van het dichtersduo Kila & Babsie een directe uitkomst van die masterclass.

Jeroen: Ook mijn docenten hadden elk een andere benadering. Hoewel ik zonder die docenten nooit Nederlands was gaan studeren, herinner ik me niet dat

ze uitgesproken enthousiast waren over poëzie. In 5 gymnasium heb ik met een vriend een gedichtenreader doorgewerkt en analyseerden we met z'n tweeën 'Wat blijft, komt nooit terug' van Jan Eijkelboom. Maar het was buiten de les, toen ik in een bloemlezing op 'Vera Janacopoulos' van Jan Engelman stuitte, dat ik echt in de ban raakte van de poëzie. Dat gedicht trof mij zó in zijn muzikaliteit, dat ik het al snel met me meedroeg – hoewel ik er helemaal niets van begreep.

De selectie in Van kop tot teen bevat aardig wat gedichten die niet heel toegankelijk zijn, moeilijker en zwaarder dan die in 24 uur in het licht van Kila & Babsie. Misschien bestaat er toch zoiets als een doorlopende leerlijn grasduinen in de poëzie?

Jeroen: Charlotte en ik hebben natuurlijk goed nagedacht over de relatie tussen ons boek en dat van Kila & Babsie. We willen graag dat docenten beide boeken

‘Welke elementen zorgen ervoor dat je een gedicht ontroerend, moeilijk, grappig of irritant vindt?’

kunnen inzetten in hun onderwijs. Ik deel je analyse dat ons boek meer weerbarstige gedichten omvat. Het is eerder een boek voor vwo 5 en 6 dan voor een derde klas, waarvoor het boek van Kila & Babsie in de regel geschikter is. Toch vind ik dat goed poëzieonderwijs vooral zou moeten aansluiten bij het niveau en de smaak van individuele leerlingen. In die derde klas vind je ook leerlingen die gefascineerd zijn door minder toegankelijke teksten – waarom zou je ze die onthouden? Ik kreeg vorige week zelfs een enthousiast bericht van een docent Nederlands die het gedicht ‘Ademloos’ van Delphine Lecompte uit ons boek had gebruikt in een tweede klas vmbo.

Docenten brengen vaak tegen meer lezersgerichte benaderingen in dat leerlingen dan onvoldoende diepgang bereiken in de interpretatie. Zelf denk ik dat jullie eigen reacties op de gedichten mooie voorbeelden zijn om leerlingen te leren hoe een kwalitatief goede respons op een gedicht eruit kan zien. Vinden jullie die kwaliteit belangrijk bij het reageren op gedichten?

Kila: Ik zou niet zo snel het woord *kwaliteit* als leidraad nemen bij het reageren op gedichten – juist omdat veel leerlingen huiverig zijn om op poëzie te reageren, uit angst om iets ‘verkeerds’ of ‘doms’ te zeggen. Daarom zijn de reacties van Babsie en mij in het eerste deel en van Charlotte en Jeroen in het tweede deel van de reeks *woorden temmen* juist vaak heel persoonlijk en associatief. Tijdens workshops en colleges motiveer ik leerlingen en studenten heel bewust om hun allereerste intuïtieve reacties op een gedicht te uiten en erop te reflecteren. Die eerste respons bevat bijna altijd een emotie en het is juist interessant om daarna terug te keren naar het gedicht om te bekijken wat die emotie veroorzaakt kan hebben. Welke elementen zorgen ervoor dat je het gedicht ontroerend, moeilijk, grappig of irritant vindt? Met zo’n houding ga je bijna automatisch over tot close reading.

Jullie bundels hebben als thema respectievelijk ‘24 uur’ en ‘het lichaam’. Hoe zijn jullie tot de keuze van die thema’s gekomen? En pasten al jullie lievelingsgedichten er wel in? Of heb je met bloedend hart gedichten moeten laten liggen?

Kila: Babette en ik wilden met het concept van ‘tijd en ruimte’ laten zien dat je altijd en overal poëzie kunt ervaren. Poëzie is niet enkel ‘met een boekje in een hoekje’. Gedichten kunnen een groot onderdeel zijn van het alledaags leven.

Jeroen: Voor Charlotte en mij stond al snel de poëtische ervaring centraal: een gedicht doet niet alleen rationeel iets met je, maar ook fysiek. Soms krijg ik een onrustig gevoel in mijn lijf als ik een gedicht lees, of springen er tranen in mijn ogen. Dat lichamelijke aspect vonden we een mooi uitgangspunt voor het boek. Daardoor moesten wel lievelingsgedichten sneuvelen: alle gedichten die we niet aan een lichaamsdeel konden koppelen, vielen automatisch af.

Jeroen, in jullie bundel zijn 19 van de 32 gedichten, meer dan de helft dus, geschreven door een vrouw. Volgens mij is dat geen toeval.

Jeroen: We vinden het inderdaad van groot belang dat lezers en leerlingen in aanraking komen met vrouwelijke dichters. In onderzoek naar poëzie in Nederlandse literatuurmethodes ontdekte ik dat daar nauwelijks vrouwen in genoemd worden [zie Dera, 2019]. Dat is ronduit bizar gezien de enorme hoeveelheid vrouwelijke dichters in ons taalgebied. Toch hebben we in *Van kop tot teen* geen bewuste keuzes tussen mannen en vrouwen hoeven maken. In onze eerste selectie was de verhouding al zoals ze uiteindelijk geworden is. Tot onze grote tevredenheid, inderdaad.

Ik ging zelf, in een bundel die insteekt op lichamelijkeheid, natuurlijk meteen op zoek naar werk van de Vijftigers. Ik vond twee gedichten, van de canonieke mastodonten Claus en Lucebert. Maar in de weetopdrachten gaan

‘Toen ik aan mijn masteropleidingen begon, nam de inspiratie en open houding voor het schrijven van poëzie drastisch af. Ik werd mijn grootste criticus’

jullie nauwelijks in op de beweging van Vijftig. Is dat niet een beetje jammer?

Jeroen: Nee, wat mij betreft niet. We hebben met *Van kop tot teen* geen poëziehistorisch boek willen maken, al lijkt me dat een prachtige opdracht voor een volgend deel in deze reeks. De ‘weet’-categorie hebben Charlotte en ik ingevuld met concepten die lezers in aanraking brengen met literatuurtheorie, zodat het boek ook kan functioneren als een eerste kennismaking met literatuurwetenschappelijk denken. Dat is literatuurdidactisch gezien behoorlijk vernieuwend, terwijl de Vijftigers wat mij betreft al ruimschoots worden afgedekt in bestaande literatuurmethodes.

Woorden temmen slaat niet alleen op het lezen en betekenis geven aan gedichten, maar ook op het schrijven. Jullie schreven beiden een gedicht speciaal voor de boekenlegger die bij het boekje hoort. Hoe gewillig zijn de woorden als jullie zelf dichten?

Jeroen: Toen ik in 2005 Nederlands ging studeren, schreef ik pathetische romantische verzen. Drie jaar later verscheen mijn eerste poëzierecensie en durfde ik nog nauwelijks zelf een gedicht te schrijven. Maar ik vond dat ik de daad bij het woord moest voegen in dit boek: we dagen de lezer uit tot creatief schrijven, dus waarom zou ik achterblijven? Het gedicht ‘gizeh’ heb ik in een paar minuten geschreven, in een soort associatieve toestand. Voor mij werkt dat blijkbaar het best, want anders verzand ik al snel in over-analyseren.

Kila: Ik schreef vroeger veel poëzie en toen Babette en ik nog veel optraden als het dichtersduo Kila & Babsie schreef ik die gedichten vooral voor het podium en dan ook nog specifiek voor een stereovoordracht met haar samen. Toen ik aan mijn masteropleidingen begon, nam de inspiratie en open houding voor het schrijven van poëzie drastisch af. Ik werd mijn grootste criticus en kon geen gedicht meer van mezelf lezen zonder tegelijkertijd een close reading uit te voeren. Tijdens mijn promotieonderzoek werd

dit gevoel helaas nog sterker. Ik heb daarom al een aantal jaar geen gedichten meer geschreven. Het gedicht voor ons *woorden temmen*-boek was daarop een uitzondering. Babsie en ik hebben daarvoor de pingpongmethode gebruikt die we vroeger ook altijd hanteerden voor het samen schrijven van gedichten in opdracht: we mailen het gedicht heen en weer en schaven er net zo lang aan totdat we allebei tevreden zijn.

In het college over poëzieonderwijs dat ik als vakdidacticus aan de Rijksuniversiteit Groningen geef, zeg ik altijd dat in een goede poëzieles het mysterie of de raadselachtigheid van het gedicht intact blijft. Vaak zit juist in dat raadsel de kracht van een gedicht. In de inleiding van Van kop tot teen noemen jullie hoe ‘op dat ene moment in die ene regel alles’ zit. Zullen we tot slot alle drie zo’n raadselachtige regel uit een lievelingsgedicht citeren? Zonder toelichting, zodat het mysterie eindelijk kan voortbestaan?

Kila: ‘Maar rondomheengerold Nacht met elastisch galactisch lichaam’ (Christine D’haen, ‘Jom Echad’)

Jeroen: ‘de zon en de maan zijn sneeuw witte rozen, / de morgen en nacht twee blauwe matrozen – / wij gaan terug naar ’t Paradijs’ (Hendrik Marsman, ‘Paradise regained’)

Clary: ‘Er is een holte in hem als een ondiepe kelder / waarin hij een paard levend begraaft (Maria Barnas, ‘De zwemmer’) ■

LITERATUUR

- Broeck, C. van den, & Dera, J. (2020). *woorden temmen: Van kop tot teen met Charlotte Van den Broeck en Jeroen Dera*. grange fontaine.
- Dera, J. (2018). ‘Hoe ze maar bleven emmeren tot ik kon lopen’: Productief omgaan met interpretatieverschillen in het poëzieonderwijs. *Levende Talen Magazine*, 105(6), 5–8.
- Dera, J. (2019). Gedichten als smokkelwaar: Poëzie in (en buiten) het curriculum Nederlands in het voortgezet onderwijs. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (TNTL)*, 135(2), 147–158.
- Kila & Babsie. (2018). *woorden temmen: 24 uur in het licht van Kila en Babsie*. grange fontaine.